

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija

TEISĖS INSTITUTAS

Gynėjų g. 6, 2000 Vilnius, Tel/fax (3702) 223591,

e-mail: teisės.institutas@is.lt

**TARPTAUTINIS NUSIKALTIMŲ AUKŲ TYRIMAS
VILNIUJE
(LIETUVA) 2000**

BAIGIAMOJI ATASKAITA

**Viktimologinės apklausos,
socialinės ir nusikalstamumo
statistikos duomenų, surinktų
UAB "Baltijos tyrimai" analizė**

**Darbas parengtas Teisės institute
Tyrimą inicijavo Tarpreregioninis
nusikalstamumo ir teisės tyrimų
institutas (UNICRI), Italija**

**VILNIUS
2001**

AUTORIAI

Antanas Dapšys
(nacionalinis koordinatorius)

Įvadas

Genovaitė Babachinaitė

I - 1

Kristina Alešiūnaitė
(grupės vadovė)

II, III

Petras Ragauskas

I -2, 3, IV - 7, 8, 9, 10, 11, 12

Darius Valatkevičius

IV - 1, 2, 3, 4, 5, 6, 12

Tarptautinis viktimologinis tyrimas
Vilniuje (Lietuva) 2000
Baigiamoji ataskaita
© Teisės institutas, 2001

TURINYS

ĮVADAS	5
I. BENDRA SOCIALINĖS, TEISINĖS IR NUSIKALSTAMUMO SITUACIJOS LIETUVOJE IR VILNIAUS MIESTE CHARAKTERISTIKA	
1. Socialinė demografinė charakteristika	7
2. Kriminalinės justicijos sistema	
2.1 Teismai	10
2.2 Prokuratūra	11
2.3 Policija	11
2.4 Specializuotos institucijos	13
3. Pagrindiniai nusikalstamumo būklės statistiniai rodikliai	14
II. BENDRAS APKLAUSOS APIBŪDINIMAS	18
III. VIKTIMOLOGINIO VILNIAUS MIESTO GYVENTOJŲ TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ	
1. Respondentų charakteristika	19
2. Viktimizacijos nusikaltimų nuosavybei srityje charakteristika	
2.1 Bendros pastabos	20
2.2 Nusikaltimų nuosavybei padarymo aplinkybių charakteristika	24
2.3 Nusikaltimais padarytos žalos charakteristika	27
2.4 Pranešimai ir nepranešimai policijai apie nusikaltimus bei jų priežastys	28
2.5 Nuomonė apie policijos darbą	30
3. Viktimizacijos nusikaltimų asmeniui srityje charakteristika	
3.1 Bendros pastabos	31
3.2 Nusikaltimų asmeniui padarymo aplinkybių charakteristika	34
3.3 Pranešimai ir nepranešimai policijai apie nusikaltimus asmeniui bei jų priežastys	38
3.4 Nuomonė apie policijos darbą	40
3.5 Specializuotų tarnybų, padedančių nusikaltimų aukoms, darbo vertinimas	41
4. Saugumo jausmas, nusikaltimų baimė ir efektyviausi jaunimo nusikalstamumo mažinimo būdai	42
5. Vartotojų apgaudinėjimo ir korupcijos charakteristika	
5.1 Vartotojų apgaudinėjimas	45
5.2 Korupcija	46
6. Respondentų požiūris į bausmes	49
7. Respondentų socialinio aktyvumo charakteristika	50

8. Asmens ir gyvenamosios vietos apsaugos priemonių charakteristika	
8.1 Šaunamieji ginklai	51
8.2 Gyvenamosios vietos apsaugos priemonės	52
9. Išvados	52
IV. VIKTIMOLOGINIO VILNIAUS VERSLO SUBJEKTŲ TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ	
1. Bendroji verslo subjektų charakteristika	54
2. Verslo kliūtys	55
3. Bendras verslo subjektų viktimizacijos lygis	
3.1 Bendros pastabos	56
3.2 Dėl nusikaltimų patirti nuostoliai	59
3.3 Draudimas	59
3.4 Nusikaltimų sunkumo įvertinimas	60
3.5 Pranešimai ir nepranešimai policijai, jų priežastys	61
3.6 Policijos darbo įvertinimas	62
4. Smurtas darbovietėje	63
5. Darbuotojų sukčiavimas	
5.1 Bendros pastabos	65
5.2 Nuostolių dydis	66
5.3 Pranešimai ir nepranešimai policijai, jų priežastys	66
5.4 Policijos darbo įvertinimas	67
6. Pašalinių asmenų sukčiavimas	
6.1 Bendros pastabos	67
6.2 Nuostolių dydis	68
6.3 Pranešimai ir nepranešimai policijai, jų priežastys	69
6.4 Policijos darbo įvertinimas	70
7. Kyšininkavimas ir korupcija	70
8. Grasinimai ir pinigų grobimas	80
9. "Pinigai apsaugai"	81
10. Bendradarbiavimas sprendžiant su nusikalstamumu susijusias problemas	83
11. Požiūris į policijos darbą	86
12. Išvados	87
ŠALTINIAI	89

IVADAS

Viktimologiniai nusikaltimų aukų tyrimai - itin svarbi sociologinių bei kriminologinių tyrimų sritis, sudaranti galimybę tiksliau įvertinti nusikalstamumo paplitimą, jo realią būklę ir ypač atskleisti latentinę, t.y. oficialiosios statistikos neatspindimą dalį, išaiškinti nusikaltimų bei kitų teisės pažeidimų padarymo būdingesnes situacijas, priežastis, sąlygas bei kitas aplinkybes, reikšmingas šio reiškinių pažinimui ir prognozei, taip pat sukaupti išsamesnę informaciją apie nusikaltimais padaromą gyventojams bei juridiniams asmenims fizinę, turtinę ir moralinę žalą. Tokia informacija reikalinga organizuojant prevencinę veiklą ir įgyvendinant priemones nusikaltimų aukoms padėti, kitoms nusikalstamumo socialinėms pasekmėms neutralizuoti. Viktimologinės gyventojų bei verslo subjektų apklausos taip pat padeda atskleisti aktualų visuomenės požiūrį į aukščiau minėtus reiškinius.

Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO) jau daugiau kaip dešimt metų periodiškai inicijuoja ir organizuoja tarptautinius lyginamuosius viktimologinius tyrimus įvairiose Europos ir kitose pasaulio šalyse pagal vieningą metodiką, parengtą JTO Tarpreregioniniame nusikalstamumo ir teisės tyrimo institute (UNICRI – Italija) bei kituose mokslo tyrimų centruose.

Lietuvoje UNICRI ir JTO plėtros programos atstovybės Vilniuje iniciatyva pirmą kartą tarptautinis viktimologinis tyrimas buvo atliktas 1997 metais¹. Gyventojų apklausą ir pirminių duomenų apdorojimą atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras "Vilmorus". Tyrimo metu buvo apklausiami penkių didžiųjų Lietuvos miestų ir vienuolikos rajonų gyventojai (1 000). Baigiamąją ataskaitą parengė Lietuvos Teisės institutas. Pagrindiniai tyrimo rezultatai, išvados bei pasiūlymai buvo pristatyti Lietuvos visuomenei, politikams bei teisėsaugos institucijų darbuotojams, o taip pat tarptautinėje konferencijoje Romoje 1998 metais.²

2000 metų viktimologinis tyrimas taip pat buvo organizuotas UNICRI, vykdant tarpreregioninį projektą "**Dėl prievartos, korupcijos ir organizuoto nusikalstamumo Rytų ir Centrinės Europos šalyse įvertinimo**". Lietuvoje šis tyrimas buvo atliekamas tik sostinėje - Vilniuje. Jį sudarė dvi dalys: gyventojų (1526) ir verslo subjektų (525) apklausa. Apklausą pagal pateiktas UNICRI specialias anketas bei vieningą metodiką atliko UAB "Baltijos tyrimai" (The Gallup organization), vadovaujant doc. dr. Rasai Ališauskienei. Apklausos rezultatus apibendrinęs, įvertinęs ir baigiamąją ataskaitą parengė Lietuvos Teisės instituto specialistų grupė: Kristina

¹ Lietuvos kriminologų darbuose kai kurios viktimologinio pobūdžio problemos buvo nagrinėjamos nuo 7-ojo dešimtmečio pradžios.

² Baigiamoji ataskaita publikuota UNICRI leidinyje "The International Crime Victim Survey in Countries in Transition. National Reports." – Rome, 1998. – P. 339.

Alešiūnaitė (grupės vadovė), doc. dr. Genovaitė Babachinaitė, Petras Ragauskas ir Darius Valatkevičius. Apklausos duomenis sistemino Vaidas Kalpokas.

Rengiant mokslinę atskaitą vadovautasi UNICRI parengtais bendrais metodologiniais nurodymais bei rekomendacijomis. Baigiamąją atskaitą kaip ir tyrimą (apklausą) sudaro dvi pagrindinės dalys, skirtos (i) gyventojų apklausos rezultatų analizei ir (ii) verslo subjektų apklausos rezultatų įvertinimui.

Siekiant sudaryti galimybę palyginti apklausos duomenis su statistiniais duomenimis šioje ataskaitoje taip pat pateikiama trumpa šalies ir Vilniaus miesto socialinė demografinė ir kriminalinės justicijos sistemos apžvalga, apibūdinami pagrindiniai nusikalstamumo statistiniai rodikliai, pateikiami kriminologiniai tyrimo rezultatų vertinimai, svarbiausios išvados.

Dėkojame JT Tarprekioniui nusikalstamumo ir teisės tyrimo institutui (UNICRI), UAB "Baltijos tyrimai" ir kitiems šio aktualaus tyrimo dalyviams už dalykinį bendradarbiavimą.

Baigiamosios ataskaitos nacionalinis koordinatorius

Lietuvos Teisės instituto

direktorius *Antanas Dapšys*

12. Išvados

- Atliekant tyrimą buvo apklausti 525 respondentai, atstovaujantys Vilniaus mieste įsikūrusias kompanijas (įmones).
- Tyrimo metu paaiškėjo, kad didžiausios kliūtys kompanijoms užsiimti verslu, respondentų nuomone, susijusios su teisės aktais ir jų trūkumais: įstatymų ir poįstatyminių aktų kaita, įstatymų turinio trūkumais. Mokesčių reguliavimas labai rimta kliūtis buvo 58 proc. verslo subjektų.
- Net 41 proc. tyrime dalyvavusių verslo subjektų atsakė, kad 1999 m. nukentėjo nuo nusikaltimų. Galimą aukštą viktimizacijos lygį parodo ir tai, kad du trečdaliai respondentų manė, kad nusikaltimų skaičius jų kompanijoje nesikeitė per paskutinius 2 – 3 metus.
- Apklausos duomenimis, daugiau nei pusė aukomis tapusių verslo subjektų nukentėjo nuo pašalinių asmenų vagysčių. Daug kompanijų tapo klientų vagysčių bei vagysčių su įsilaužimu aukomis.
- Respondentų nuomone, dėl nusikaltimų verslo subjektai patiria didelius materialinius nuostolius. Didžiausi nuostoliai padaromi sukčiaujant pašaliniams asmenims. Tačiau nuo nusikaltimais padaromų nuostolių yra apsidraudę tik 45 proc. verslo subjektų. Pagrindinė neapsidraudimo priežastis – per brangus draudimas.
- Pagrindinė priežastis, dėl kurios nusikaltimų aukomis tapę verslo subjektai praneša policijai apie nusikaltimą yra noras atgauti prarastą turtą. Rečiausiai policijai pranešama apie darbuotojų sukčiavimo atvejus (84 proc. respondentų nepranešė) – šie incidentai dažniausiai laikomi kompanijos vidine problema. Daugiau nei pusė apie nusikaltimus pranešusių verslo subjektų liko nepatenkinti policijos darbu.
- Atsakymų apie incidentus, susijusių su smurtu ir priekabiavimu darbo vietoje, pasitaikė tik 5 proc. atvejų (kompanijų). Tačiau dėl didelio šių nusikaltimų latentškumo tikroji padėtis gali būti ir kitokia. Nuo smurto ir priekabiavimo darbo vietoje dažniausiai nukenčia moterys.
- Verslo subjektus atstovaujančių respondentų nuomonė apie tam tikrų nusikaltimų (kyšininkavimo, grasinimų, pinigų grobimo iš įmonių, "pinigų apsaugai" reikalavimo ir kt.) paplitimą neatitinka oficialiosios kriminalinės statistikos duomenų. Tai gali būti paaiškinta tiek itin dideliu šių nusikaltimų latentškumu, tiek ir neadekvačiu situacijos vertinimu, pagrįstu įvairiais būdais skleidžiamais gandais. Atsižvelgiant į kitus respondentų atsakymus (pavyzdžiui, dėl pranešimo policijai apie padarytus nusikaltimus) galima manyti, kad pirmasis faktorius tikrai daro poveikį šio skirtumo didumui. Antra vertus, kai kurie atsakymai parodė ir pačių respondentų nenuoseklumą pateikiant atsakymus (pavyzdžiui, dalis respondentų teigė,

kad jų versle verslininkai paprastai žino duotinių kyšių dydžius, nors prieš tai tvirtino, kad jų verslui kyšininkavimas visiškai nebūdingas).

- Apklausoje dalyvavusių respondentų manymu, labiausiai korupcijos pažeista sritis - prekių išmuitinimas, o mažiausiai - darbo ginčai/arbitražas (tiesa, tai liečia tik 13 sričių, apie kurias buvo klausiama). Pažymėtina, kad tokie rezultatai iš esmės sutampa su visuomenėje nusistovėjusia nuomone bei visuomenės informavimo priemonėse pateikiama informacija.
- Pažymėtina, kad 8 proc. respondentų nurodė, esą jų įmonės dėl kyšių baimės yra atsisakę didelių investicijų. Taigi, kyšininkavimas gali būti vienu iš rimtų faktorių, trukdančių šalies ekonomikos augimo perspektyvoms.
- Atlikus apklausą akivaizdžiai išryškėjo daugumos verslo subjektų nenoras bendradarbiauti su policija, siekiant išaiškinti nusikaltimus ir nubausti kaltininkus. Apie atvejus, kuomet verslo subjektai tampa nusikaltimų aukomis, kaip taisyklė nepranešama. Šiuo požiūriu sunkiai paaiškinama tai, kad nepaisant nenoro bendradarbiauti su policija, patenkintų jos darbu yra ne ką mažiau nei nepatenkintų.
- Kalbant apie verslo subjektų tarpusavio bendradarbiavimą pažymėtina ne tik tai, kad šiandien tokio bendradarbiavimo mastai nėra pakankamai dideli, bet ir (ypač) tai, kad tik trečdalis respondentų norėtų bendradarbiauti, o pusės respondentų toks bendradarbiavimas apskritai nedomina. Šie skaičiai (darant prielaidą, kad jie atitinka realią padėtį) rodo, kad nusikalstamumo prevencijos potencialas Lietuvoje dar nėra pakankamai panaudojamas. Tačiau, tam, kad šis potencialas virstų realia prieš nusikalstamumą nukreipta jėga, reikės atlikti rimtą šviečiamąjį darbą (antra vertus, neatmestina tikimybė, kad pats gyvenimas verslininkus privers keisti savo požiūrį).